

мання такого типу освіти. Розвиток – нерівномірний за регіонами та між ВНЗ, що можна пояснити розвитком ІТ у межах регіону, забезпеченістю ВНЗ технічними засобами та специфікою дистанційних курсів.

Проведене дослідження показало, що станом на 1 січня 2015 р. найбільш забезпеченим дистанційними курсами є Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини (34 курси). Більша частина дистанційних курсів має фізико-географічне спрямування, на другому місці – курси соціально-географічного спрямування, найменше

представлені методичні дистанційні курси. Для предметів одного спрямування доцільно уніфікувати нормативні частини курсів, варіативні ж можна залишити на розсуд викладача.

До перспективних напрямів досліджень за даною проблематикою ми відносимо розробку теоретичних засад організації дистанційного навчання на географічних факультетах класичних університетів та належного науково-методичного його забезпечення.

**Рецензент – доктор педагогічних наук,  
професор В.Е. Лунячек**

### Література:

1. Іванів О.В. Сучасний стан впровадження дистанційних курсів у вищих навчальних закладах України / О.В. Іванів // Інформаційні технології і засоби навчання. – 2010. – № 1: [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ime.edu.ua/net/em.html>
2. Кулагин В.П. Виртуальная среда обучения как элемент онлайн-общества / В.П. Кулагин, Ю.М. Кузнецов // Труды XIV Всеросс. науч.-метод. конф. «Телематика – 2007». Т. 1. – СПб, 2007.
3. Концепція розвитку дистанційної освіти в Україні: Постанова МОН України від 20.12.2000 р.: [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <http://www.osvita.org.ua/distance/pravo/>
4. Офіційний сайт Дистанційного центру Міжнародного економіко-гуманітарного університету ім. акад. Степана Дем'янчука: [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <http://edu.regi.rovno.ua/>
5. Офіційний сайт Дистанційного центру Національного педагогічного університету ім. М.П. Драгоманова: [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <http://www.moodle.npu.edu.ua/>
6. Офіційний сайт Дистанційного центру Національного університету водного господарства та природокористування: [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <http://moodlenuwm.tk/moodle/>
7. Офіційний сайт Центру дистанційного навчання Уманського державного педагогічного університету ім. П. Тичини: [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <http://dls.udpu.org.ua/>
8. Офіційний сайт Центру дистанційного навчання Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна: [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <http://dist.karazin.ua/moodle/>
9. Офіційний сайт Регіонального науково-методичного центру дистанційного навчання Дніпропетровського національного університету ім. О. Гончара: [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: [http://distance.dnu.edu.ua/ukr/index\\_ukr.html](http://distance.dnu.edu.ua/ukr/index_ukr.html)
10. Кухаренко В.Н. Практикум дистанційного навчання: Учеб. пособ. / В.Н. Кухаренко и др.; под ред. В.Н. Кухаренко. – Харьков: НТУ «ХПИ», 2001. – 124 с.

УДК 911.373 : 314.116] (477.63)

**А.А. Брусенцова**

Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара



## АНАЛІЗ ЗМІН КІЛЬКОСТІ СІЛЬСЬКИХ ПОСЕЛЕНЬ ДНІПРОПЕТРОВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Стаття присвячена аналізу стану мережі сільських поселень, зокрема і тих, що зникають або знаходяться на межі зникнення. Проаналізовано дані кількості сіл, починаючи з 1982 р. Встановлено основні причини вилучення з реєстру сільських населених пунктів України, характерні для Дніпропетровської області. Означено напрями подальшого дослідження мережі сільських поселень.

**Ключові слова:** сільський населений пункт, облікові дані, демографічна криза, міграція, деградація соціальної сфери.

A. Brusentsova

## ANALYSIS OF CHANGES IN THE NUMBER OF RURAL SETTLEMENTS IN DNIPROPETROVSK REGION

The article analyzes the state of rural settlements network, particularly those that disappear or are on the verge of extinction. The data on the number of villages since 1982 have been analyzed. The main reasons for removal from the registry of rural settlements of Ukraine, which are characteristic for the Dnipropetrovsk region have been established. The directions of further study of rural settlements network have been identified.

**Keywords:** rural settlement, account data, demographic crisis, migration, degradation of the social sphere.

А.А. Брусенцова

## АНАЛИЗ ИЗМЕНЕНИЙ КОЛИЧЕСТВА СЕЛЬСКИХ ПОСЕЛЕНИЙ ДНЕПРОПЕТРОВСКОЙ ОБЛАСТИ

Статья посвящена анализу состояния сети сельских поселений, в частности и тех, которые исчезают или находятся на грани исчезновения. Проанализированы данные количества сёл, начиная с 1982 г. Установлены основные причины исключения из реестра сельских населённых пунктов Украины, характерные для Днепропетровской области. Определены направления дальнейшего исследования сети сельских поселений.

**Ключевые слова:** сельский населённый пункт, учётные данные, демографический кризис, миграция, деградация социальной сферы.

**Вступ.** Українське село, яке ще донедавна визначалося як явище у світовій культурі, сьогодні знаходиться у кризовому стані, щороку з карти України зникають десятки сіл. Політична, економічна, соціокультурна криза загострили проблеми села, сільського розселення та соціального розвитку. Спостерігається деградація та зникнення сільських поселень в Україні і, зокрема, у Дніпропетровській області.

На сьогодні у селі спостерігається найвищий рівень безробіття, недостатньо висококваліфікованих фахівців, втрачаються традиційні напрями виробництва сільськогосподарської продукції. Це веде до міграції сільського населення у міста та зменшення на селі середнього класу, який в усьому світі вважається основою держави. З огляду на це, існує необхідність проведення детального аналізу стану мережі сільських поселень, зокрема і тих, що зникають або знаходяться на межі зникнення.

**Вихідні передумови.** Окремі питання соціально-економічного розвитку сільських територій, проблем відродження українського села висвітлюються у фундаментальних працях О. Онищенко, І. Прокопи, П. Саблука, Т. Гоголя, О. Павлова, М. Барановського, О. Продіуса та інших науковців. В Україні спостерігається нерівномірний розподіл регіональних досліджень сільської поселенської мережі. Значна частка припадає на західну Україну. Так, демографічною ситуацією сільських територій областей Українських Карпат (Закарпатської, Івано-Франківської, Львівської та Чернівецької) займалася Н. Жулканич. Окремий внесок у вивчення системи поселень Чернівецької області, зокрема сільських, зробив В. Джаман, а

проблеми і перспективи розвитку сільських територій Житомирщини розглядав А. Малиновський. У східній та центральній Україні, зокрема у Дніпропетровській області, питання розвитку та перетворення селищної мережі як окрема наукова суспільно-географічна проблема залишається малодослідженою і потребує уваги. Таким чином, на регіональному рівні дослідження систем розселення і регулювання просторових особливостей сьогодні є актуальним і його практичне значення – незаперечним.

**Метою** статті є аналіз мережі сільських населених пунктів Дніпропетровщини за критерієм кількості сіл та висвітлення головних причин зникнення сільських поселень.

**Виклад основного матеріалу.** В останні десятиліття гостро постала проблеми демографічної ситуації на селі, сільського розселення та соціально-економічного розвитку села. За даними Держкомстату України, кількість сільського населення, починаючи з 1994 р., щорічно скорочується. На початок 2010 р. середня людність сільського населеного пункту становила 507 осіб, скоротившись порівняно з 2000 р. на 9 %. У 1990-2015 рр. в Україні стало на 416 сільських населених пункти менше (рис.1).

В Україні демографічна ситуація на селі характеризується різким скороченням загальної кількості

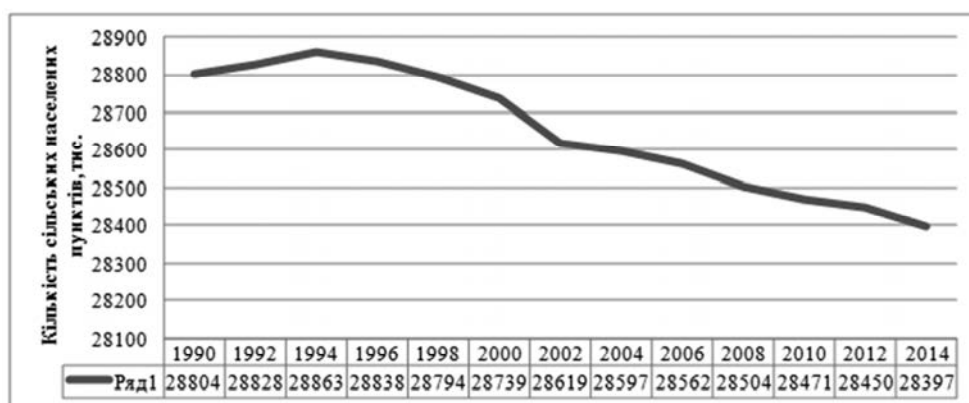


Рис.1. Скорочення кількості сільських населених пунктів в Україні за період 1990-2014 рр. (складено автором за [3])

сільського населення, посиленням міграційних процесів, що проявляються як відтік із села найбільш активної та мобільної частини населення.

Така ж тенденція спостерігається у Дніпропетровській області. Разом із зменшенням сільського населення зникають цілі села. За період 1990-2015 рр. з карти «Адміністративно-територіальний устрій Дніпропетровської області» рішенням Дніпропетровської обласної ради було вилучено 26 сільських населених пунктів (рис.2).

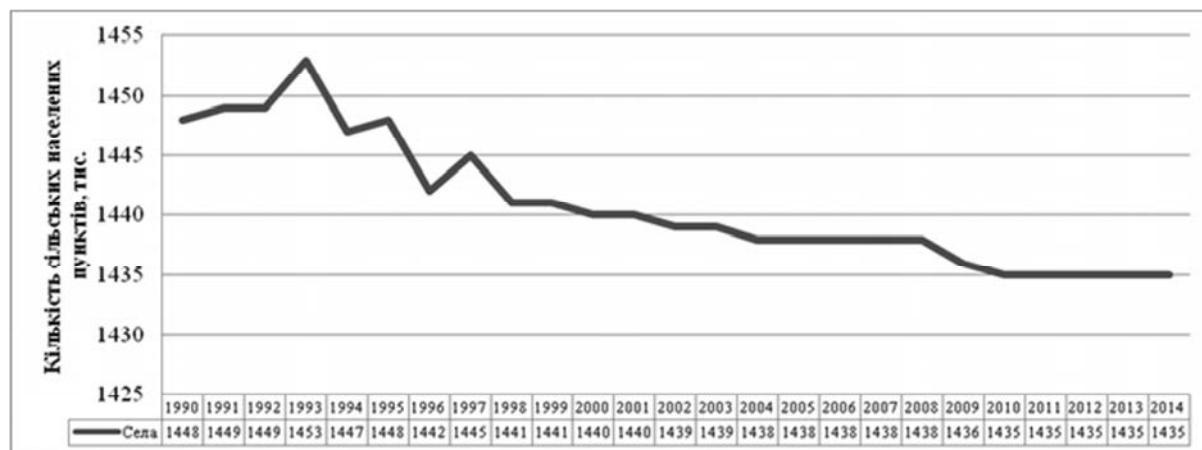


Рис.2. Кількість сільських населених пунктів у Дніпропетровській області за період 1990-2014 рр. (складено автором за [1])

Дані, наведені за рис.1 і рис.2, показують динаміку кількості сільських населених пунктів на території України та Дніпропетровській області за період 1990-2015 рр. Однією з причин такої ситуації вважають внутрішню міграцію. У 1990-1991 рр. майже 80 % сільських мігрантів змінювали своє постійне місце проживання у межах України, в основному, на користь міста.

Починаючи з 1992 і до 1994 р. в результаті проведення економічних реформ, які започаткували новий вид господарювання на землі, напрямом міграції змінився у позитивний для сільської місцевості бік за кількісними показниками. Так, у 1992 р. в Україні перевищення прибулих у сільську місцевість над вибулими було найвищим, а у Дніпропетровській області цей пік припав на 1993 р. З 1994 р. у країні та Дніпропетровській області міграція молоді у напрямку «село-місто» знову почала перевищувати міграцію у напрямку «місто-село» [4]. Далі щороку чисельність сільського населення скорочується високими темпами, а з карти України зникає кілька десятків сіл. За різноманітних змін, які відбуваються у поселенській мережі (створення нових поселень, їх роз'єднання, об'єднання, зняття з обліку тощо), кількість поселень постійно зменшується.

Спад сільськогосподарського виробництва, який спостерігається в останнє десятиріччя в Україні, зокрема на Дніпропетровщині, призвів до зменшення реальних доходів сільського населення і, тим самим, до зниження платоспроможного попиту на послуги,

які надаються соціальними підприємствами, установами та організаціями. Крім того, низький рівень пенсій не забезпечує навіть мінімального прожиткового мінімуму сільських пенсіонерів. Це призвело до зубожіння значної частини сільських жителів та до інших негативних явищ - до зниження народжуваності, зростання міграційних процесів, руйнування сільської поселенської мережі. Аналіз сучасної ситуації свідчить про зменшення людності сіл, збільшення кількості населених пунктів, де про-

живають переважно пенсіонери. Міграція молоді із села в місто зумовлена більш високим рівнем життя городян, комфортнішими побутовими умовами, можливістю здобуття освіти, вибору професії, культурного проведення дозвілля і т. ін.

При цьому згортається мережа сільських закладів соціальної спрямованості. Спорудження об'єктів соціальної сфери скоротилося до мінімуму, будівництво розпочатих раніше практично припинилося, а існуючі підприємства закриваються, що негативно впливає на рівень забезпечення сільського населення побутовими послугами та на благоустрій сільських територій (водопостачання, каналізацію, телефонізацію, газифікацію).

Таким чином, серед основних причин зникнення сіл та зменшення чисельності сільського населення відзначимо демографічну кризу, зокрема і старіння нації, що найбільше проявляється у сільській місцевості; поглинання сіл містами у процесі урбанізації; деградацію соціальної сфери на селі.

У проєкті Концепції розвитку освіти України на період 2015–2025 рр. особливий акцент ставиться на консолідації мережі шкіл на основі розрахунку: початкова шестирічна школа функціонує за будь-якої кількості учнів, базова – не менше 100 учнів, старша – не менше 200 учнів [6]. Це призведе до загострення однієї з проблем для села: закриття шкіл і, як наслідок, зникнення окремих невеликих сільських населених пунктів, для яких освітній центр є ядром суспільного життя.

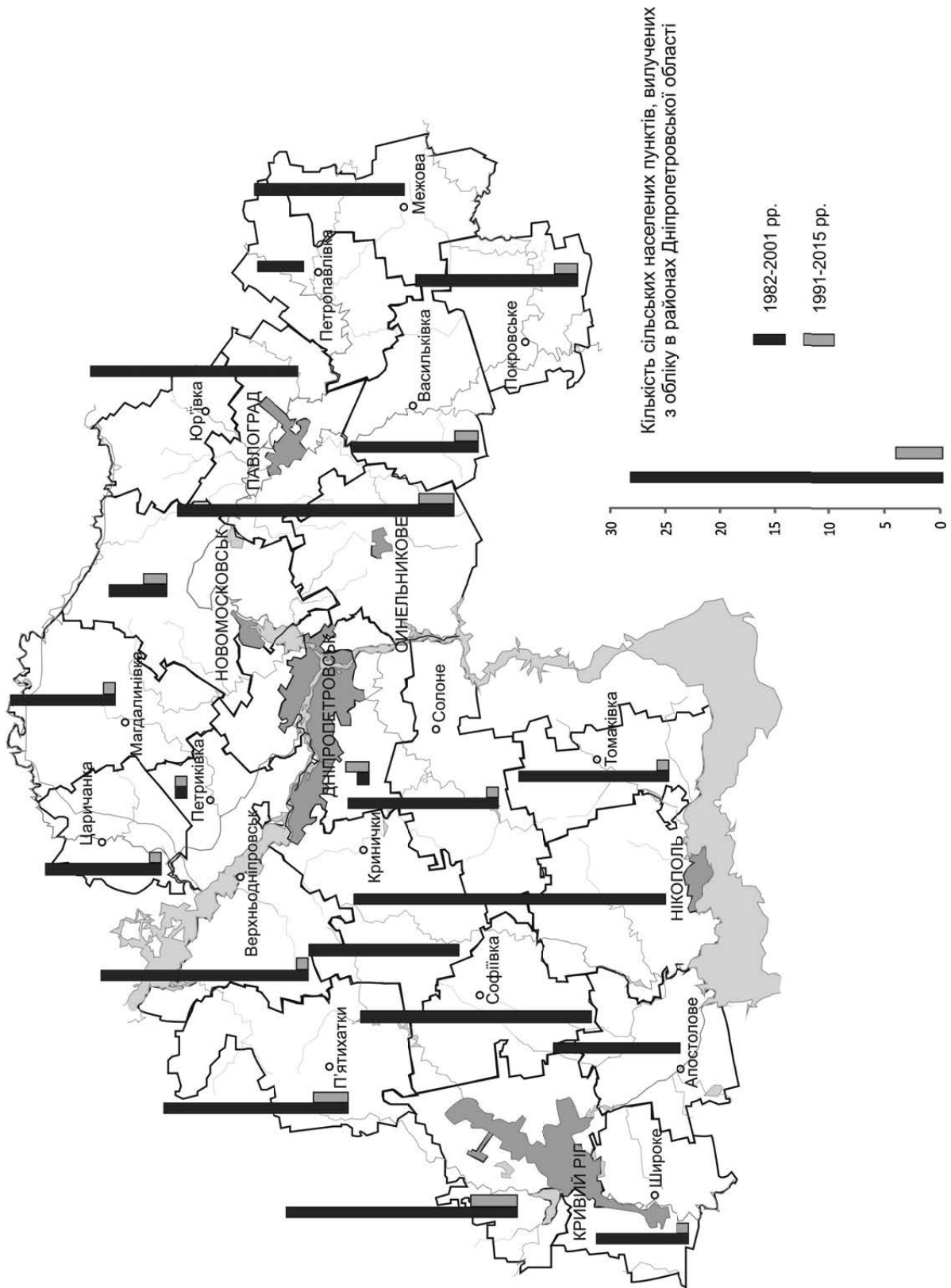


Рис.3. Рейтинг районів Дніпропетровської області за кількістю вилучених з обліку сільських населених пунктів з 1982 по 2015 рр. (складено автором)

У Дніпропетровській області з 1982 р. (час реорганізації, коли в усіх районах області ліквідувалися управління сільського господарства і створювались районні агропромислові об'єднання – РАПО, до складу яких увійшли всі колгоспи, міжгосподарські підприємства і організації, що обслуговували сільськогосподарське виробництво, переробляли сільськогосподарську сировину) по 2001 р. (рік Першого Всеукраїнського перепису в Україні) рішенням Дніпропетровської обласної ради було вилучено 269 сільських населених пунктів у зв'язку з переїздом їх жителів до інших населених пунктів. Лідером сумної статистики став Нікопольський район. Серед районів області, де не було вилучено жодного сільського населеного пункту за цей період, – Юр'ївський район (рис.3) [2].

Окремо за період з 1991 р. по сьогоднішній день у Дніпропетровській області лідером статистики вилучення з облікових даних сільських населених пунктів (4) є Криворізький район. У 7 районах жодного села не зникло.

Основними підставами для вилучення окремих сіл з реєстру є такі:

– процес урбанізації – укрупнення міст за рахунок поглинання прилеглих населених пунктів (наприклад, рішенням Дніпропетровської обласної ради від 10 червня 2009 р. було виключено з облікових даних селище Степне Криворізької міськради як таке, що розташоване у межах міста Кривого Рогу Дніпропетровської області) [5];

– кількість населення менше 10-40 мешканців (наприклад, Дніпропетровська обласна рада рішенням від 16 лютого 2001 р. у Новомосковському районі виключила з облікових даних село Ілліча Попасненської сільради, населення якого за даними 1990 р. складало 20 осіб; рішенням від 11 березня 1993 р. у Покровському районі виключила з облікових даних село Ягідне Олександрівської сільської Ради (10 осіб);

– небезпечна екологічна ситуація (наприклад, у поселенні, оточеному відвалами окиснених руд Південного гірничо-збагачувального комбінату Криворізького залізрудного басейну, екологічна ситуація оцінена як небезпечна для здоров'я; рі-

шенням від 18 листопада 1997 р. вилучено селище Рудничне Рахманівської селищної ради Криворізького району) [5];

– об'єднання малолюдних сіл (Дніпропетровська обласна Рада народних депутатів рішенням від 18 квітня 1995 р. у Дніпропетровському районі об'єднала села Долина, Карла Лібкнехта і Чумаки Чумаківської сільради в один населений пункт – село Чумаки).

На 01.01.2014 р. в Україні існують 369 населених пунктів (села, селища), які не мають населення, але не зняті з обліку. Дніпропетровська область знаходиться на 4 місці за кількістю сільських населених пунктів даного типу - 28 (після Сумської області – 59, Полтавської – 57, Кіровоградської – 41) [7].

На 2015 р. кількість сільських населених пунктів Дніпропетровщини складає 1435, і за умов, якщо з реєстру буде вилучено 28 безлюдних сіл, то на 2016 р. ця цифра складатиме 1407 [7].

**Висновки та перспективи подальших пошуків.** В Україні за період 1990-2015 рр. зникло 416 сільських населених пунктів. Демографічна ситуація у Дніпропетровській області ніби віддзеркалює ситуацію в Україні. Основними підставами для вилучення з реєстру сільських населених пунктів вважаємо такі:

- 1) укрупнення міст за рахунок поглинання прилеглих населених пунктів;
- 2) кількість населення менше 10-40 мешканців;
- 3) небезпечну екологічну ситуацію;
- 4) об'єднання малолюдних сіл.

Результати проведеного аналізу дозволяють виокремити основні причини зникнення сільських населених пунктів на Дніпропетровщині: демографічну кризу; поглинання сіл містами у процесі урбанізації; переїзд жителів сіл до інших населених пунктів; деградацію соціальної сфери на селі. Названі процеси свідчать про негативну тенденцію розвитку мережі сільських поселень, а відтак існує потреба у подальших дослідженнях сільських поселень, зміни кількості сільського населення та якості соціальної сфери на селі.

**Рецензент – кандидат географічних наук,  
доцент Н.М. Дук**

### Література:

1. Адміністративно-територіальний устрій Дніпропетровської області у 1990–2015 роках: [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <http://www.dnestrstat.gov.ua/>
2. Відділ організаційного забезпечення діяльності ради та органів місцевого самоврядування // Дніпропетровська область. Адміністративно-територіальний устрій. – Дніпропетровськ: ІМА-прес, 2001. – 156 с.
3. Кількість адміністративно-територіальних одиниць в Україні: [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
4. Міграційні процеси в сучасному світі: Світовий, регіональний та національний виміри (понятійний апарат, концептуальні підходи, теорія та практика): Енциклопедія / [за ред. Ю.І. Римаренко]. – К.: Довіра, 1998. – 910 с.
5. Перелік актів, за якими проведені зміни в адміністративно-територіальному устрої України: [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <http://w1.c1.rada.gov.ua/>
6. Проект концепція розвитку освіти України на період 2015–2025 років: [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <http://mon.gov.ua/>
7. Соціально-економічне становище сільських населених пунктів. Держкомстат України. Офіційний сайт: [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>